

izvirni znanstveni članek

UDK 929 Zupančič, R.
prejeto: 30. 1. 2001

Anton Suhadolc

dr. mat., upokojeni univ. prof., Tesovnikova 27, SI-1000 Ljubljana

Življenje in delo matematika Riharda Zupančiča

IZVLEČEK

V sestavku je opisana življenjska pot profesorja matematike in drugega rektorja ljubljanske univerze, prof. Riharda Zupančiča, od šolanja v Ljubljani in na Dunaju, poučevanja matematike na Dunaju in v Ljubljani, do štiriletnega bivanja v izgnanstvu v Gradcu. Opisano je njegovo sodelovanje pri ustanavljanju ljubljanske univerze, strokovno in znanstveno delovanje.

KLJUČNE BESEDE

Rihard Zupančič, življenjepis, strokovno delo, znanstveno delo

SUMMARY

LIFE AND ACHIEVEMENTS OF THE PROFESSOR RICHARD ZUPANČIČ

In the paper the life of the professor of mathematics and the second rector of the University of Ljubljana, Professor Richard Zupančič is described: born in Ljubljana he studied at the Vienna University, taught in Vienna as high-school teacher and Privatdozent, was full professor of mathematics at the University of Ljubljana and finally lived for four years in exile in Graz, Austria. Also a short description is presented of his endeavours to establish the University of Ljubljana, of his professional and scientific work.

KEY WORDS

Richard Zupančič, biography, professional work, scientific work

Uvod

Zakaj sem se sploh lotil pisanja tega spisa? Za to dejanje sem imel več spodbud. V gimnaziji me je tri leta učil matematike prof. Ivan Molinaro. Poleg stikov v šoli sva imela pogoste privatne stike, tudi pozneje, ko sem bil študent na univerzi, sem ga večkrat obiskal. Pri tem mi je večkrat pripovedoval o svojem učitelju prof. Rihardu Zupančiču, o njegovi usodi po letu 1945 in o njegovi (drugi) soprogi. Prof. Molinaro je bil eden redkih predvojnih študentov matematike, ki se je navezal bolj na prof. Zupančiča kot na prof. Plemlja. Žal sem detajle njegovih pripovedi v 40 letih precej pozabil.

Moj pokojni oče ing. Anton Suhadolc mi je nekajkrat pripovedoval o svojem profesorju matematike Zupančiču; bil je nekaj časa tudi njegov demonstrator, dokler ga ni nadomestil še boljši matematik, prof. Vakselj.

V osemdesetih letih je prof. Ciril Velkavrh sestavljal Zupančičevo biografijo, prof. Jože Povšič pa njegovo bibliografijo.¹ Okoli leta 1995 se je na oddelku za matematiko in mehaniko v Ljubljani našla zapuščina prof. Zupančiča, po količini za eno večjo kartonasto škatlo. Že površen pogled v zapuščino je bil zelo zanimiv. Končno vzpodbudo mi je dal članek v časopisu Delo, kjer je nekdo spraševal, zakaj Slovenska akademija znanosti in umetnosti ni rehabilitirala prof. Zupančiča, medtem ko je nekatere druge izključene člane rehabilitirala.

O prof. Zupančiču ni dosti napisanega, saj je bil 50 let prepovedana oseba. Precej njegovih življenjepisnih podatkov je bilo objavljenih v Letopisu slovenske akademije znanosti in umetnosti leta 1939.² Ob profesorjevi 50-letnici je objavil kratek prispevek v Jutru prof. Vakselj.³ Okoli leta 1985 je Ciril Velkavrh s sodelovanjem Antona Suhadolca pripravil življenjepis Riharda Zupančiča za Slovenski biografski leksikon.⁴ Ta je v dopolnjeni obliki izšel leta 1990.⁵ Pred tem sta izšla dva prispevka v časopisu Delo izpod peresa novinarka Alenke Puhar.⁶

¹ Zupančičeva bibliografija je sestavni del raziskovalne naloge zap. št. 63, št. 101/721-79, ki jo je leta 1979 financirala Raziskovalna skupnost Slovenije. Izvod poročila je v Matematični knjižnici Fakultete za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani, (MKFMF).

² Letopis slovenske akademije znanosti in umetnosti I. Knjiga 1938-1942, Ljubljana 1943, 143-147.

³ Anton Vakselj, Znanstvenikovo življenje in delo, Jutro 1928, št. 299, str. 3.

⁴ SAZU, Slovenski biografski leksikon. Spisal Ciril Velkavrh, pregledal Anton Suhadolc. Rokopis je v arhivu avtorja.

⁵ Slovenski biografski leksikon. SAZU 1991, str. 902-903. Avtor dopolnjene verzije mi ni znan.

⁶ Alenka Puhar, Pet neoseb išče avtorja. Delo, 27. januar 1989 in Alenka Puhar, Polpretekli akademski časi (3),

Fotografija Riharda Zupančiča in njegov lastnoročni podpis, verjetno iz leta 1942

Tu objavljeni življenjepis črpa večinoma iz virov, ki se nahajajo v Matematični knjižnici.⁷

Življenjepis

Profesor Rihard Zupančič⁸ se je rodil v Ljubljani dne 22. decembra 1878 kot sedmi otrok očetu Rihardu Janezu Nepomuku Robertu Suppantšitschu, tovarniškemu uradniku in materi Ljudmili Pollak iz Novega mesta. Družina je kot pogovorni jezik uporabljala nemščino,⁹ vendar je bila mati Slovenka. Bili so rimo-katoliške vere. Nedvomno je šlo za meščansko družino, nemško čutečo, kot jih je bilo tedaj v Ljubljani precej. Osnovno šolo "des Deutschen Schulvereins" (torej v nemščini) je obiskoval v Ljubljani od leta 1885 do 1889, šolanje do mature pa na nemški gimnaziji v Ljubljani. Leta 1897 se je vpisal na dunajsko

Rihard Zupančič (1878-1949). Delo, 15. marca 1989. V teh dveh prispevkih, kot še v nekaterih poznejših, je naveden kot datum smrti 23. marec namesto pravega 21. marec.

⁷ Zapuščino profesorja Zupančiča sem podrobno popisal v rokopisu Profesor Rihard Zupančič, Ljubljana 2000, 208 strani. Edini javno dostopen izvod je v MKFMF.

⁸ Ob rojstvu se je pisal Suppantšitsch; slovensko obliko priimka je začel uporabljati šele leta 1919 po prihodu v Ljubljano.

⁹ Naznanilnica za popis prebivalstva in imenitnejših domačih koristnih živali po staleži 31. dne decembra 1869. Zgodovinski arhiv Ljubljana.

visoko tehniško šolo, strojna smer, po dveh letih pa se je prepisal na filozofsko fakulteto dunajske univerze in od leta 1899 do 1903 študiral matematiko in fiziko. Že 3. marca 1903 je zagovarjal diplomu.

Kot je napisal prof. Vakselj v članku ob Zupančičevi petdesetletnici,¹⁰ se je Zupančič za časa študija distanciral od svoje nemške vzgoje in postal zaveden Slovenec, včlanil se je v študentsko društvo "Slovenija" na Dunaju. Ne vemo pa, zakaj se je odpovedal nemškemu čutenju.

Že med študijem, 31. oktobra 1901, se je na Ptuj poročil s svojo sestrično Mariano Suppantšitsch, hčerko strica Viktorja, pravnika. Rojena je bila 19. januarja 1867 na Ptuj; bila je torej 11 let starejša od njega. Kot otroka sta oba stanovala v Ljubljani, na levem odnosno na desnem bregu Ljubljanice v bližini Tromostovja. Okoliščine za tiste čase bolj nenavadne poroke niso znane. Živela sta na Dunaju, Rittergasse 6.

V šolskem letu 1902/3 je bil Zupančič asistent na politehniku na Dunaju, v šolskem letu 1903/4 profesor matematike na III. nemški realki v Pragi, v času od 1904 do 1919 je bil profesor matematike na XVIII. realki na Dunaju. Vmes je napredoval do inšpektorja in ni več aktivno poučeval. Od leta 1908 do leta 1911 je imel triletni dopust za pisanje srednješolskih učbenikov, ki so navedeni v Povšičevi bibliografiji. Vmes je nadaljeval študije matematike, en semester v Göttingenu in en semester v Parizu. Leta 1913 je na dunajski univerzi obranil disertacijo in dobil naziv Dr. phil. (matematike in fizike). Predmet doktorske disertacije je bil študij aksiomatike metode najmanjših kvadratov.¹¹ Kot spoznamo iz ohranjenih zapiskov predavanja,¹² je poslušal pri Hilbertu leta 1910 predavanja iz mehanike, in sicer od 31. oktobra 1910 pa vsaj do 11. marca 1911. Pri Kleinu je poslušal predavanja iz analize od 24. julija 1913 naprej. Pozneje v zapiskih ni datumov. Od 1. novembra 1910 je poslušal tudi predavanja iz eliptičnih funkcij pri prof. Bernsteinu. Vzporedno z redno službo kot srednješolski profesor je bil med letoma 1912 in 1919 privatni docent na Politehniku na Dunaju. Od leta 1908 do konca leta 1918 je bil uradni zastopnik (avstrijskega) ministrstva prosvete v mednarodni komisiji za matematični pouk in sourednik njenih publikacij. Iz tega področja ima profesor precej objav.

Od leta 1915 do 1918 je služil vojsko pri in-

ženirskih in dosegel čin nadporočnika-inženirca. Namesto njega je na tehnični visoki šoli predaval profesor Johann Radon.¹³ Kot se vidi iz člankov iz tistega časa in pisem, ki jih je pisal prof. Plemlju, je bil ves čas vojne na Dunaju in se ukvarjal z uporabno matematiko. Leta 1917 je bil Plemlj vpoklican v vojsko v Lvov. Kot priča 11 pisem, dopisnic in telegram iz časa januar-marec 1917 v Plemljevem arhivu, se je Zupančič nekaj mesecev zelo trudil, da je izposloval premestitev Plemlja iz Lvova na Dunaj, kjer sta delala v isti vojaški enoti. Plemlj je dobro leto tudi stanoval pri Zupančičevih. V Zupančičevem arhivu je ohranjen listek, kjer Zupančič kot Plemljev nadrejeni navaja Plemljev delavnik. Iz pisem - zadnje ohranjeno pismo Zupančiča Plemlju izvira iz leta 1924 - veje veliko spoštovanje, ki ga je Zupančič gojil do Plemlja. Kdaj in kako sta se spoznala, ne vemo, verjetno je Zupančič spoznal Plemlja med študijem na Dunaju, saj je bil Plemlj tedaj že docent. Prva ohranjena kartica Zupančiča Plemlju je iz leta 1910, poslana iz Göttingena.¹⁴

Po koncu prve svetovne vojne Zupančič ni hotel priseči novi avstrijski oblasti, zato je bil odpuščen iz obeh služb, kot inšpektor in kot privatni docent. S tem je izgubil tudi vire za preživljanje in tedaj se je obrnil s prošnjo na Plemlja, da mu skuša pomagati pri iskanju zaposlitve v domovini; še najrajši bi pomagal pri organizaciji srednješolskega izobraževanja, raje v Zagrebu ali Beogradu kot v Ljubljani. Obrnilo se je drugače, saj je februarja 1919 sprejel na poverjeništvu za uk in bogočastje v Ljubljani referat za ustanovitev univerze v Ljubljani. Zelo verjetno mu je do tega mesta pomagal Plemlj, a dokazov za domnevo ni. Na tem mestu se je Zupančič izkazal kot organizator in človek s sposobnostjo opravljanja administrativnih poslov, talenta, ki ga je Plemlj sam pri sebi pogrešal. Pomembnost delovanja v tej funkciji najbolje opisujejo navedbe v knjigi Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929.¹⁵

Naj naštejemo nekaj dolžnosti, ki jih je profesor opravljal pri ustanavljanju slovenske univerze: član subkomisije za organizacijski statut univerze, član kolegija tehniške fakultete, član subkomisije za knjižnico, predavatelj Matematike I na začasnem tehniško-visokoškolskem tečaju, ki je potekal od maja 1919, še predno je bila Univerza v Ljubljani ustanovljena. Ta tečaj je vodil kot predsednik kuratorija tehniških visokoškolskih tečajev. Dne 31.

¹⁰ Anton Vakselj, Znanstvenikovo življenje in delo. Jutro 1928, št. 299, str. 3.

¹¹ Richard Suppantšitsch, Zur Axiomatik der Methode der kleinsten Quadraten. Wien, Hölder 1913. Separatni odtis iz Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, Math.-naturw. Klasse; Bd. 122, Abt. IIa. Jänner 1913, 3-34.

¹² Zupančičev arhiv v MKFMP.

¹³ Ta je okoli leta 1949 napisal kratek nekrolog Nachruf für R. Suppantšitsch, Internationale Mathematische Nachrichten 10, Nr. 50, 7-8.

¹⁴ Plemljev arhiv v MKFMP

¹⁵ Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929, str. 159, 160, 165, 167, 168, 184, 185, 238, 241, 307, 312, 330, 461, 462, 463, 475.

Na Dunaju, dne 14. noobra 1918.

Dragi!

Prejel sem tvoje pismo od 4. t. m., danes pa tudi tvojo razglednico. Pisal sem Ti že 7. t. m., tudi dosti obzirno ali morebiti nisi prejel pisma. Ponavljam torej najvažnejši del vsebine. Tulej sem še v Romuniji in sicer v nekakšno nepriznanim polročju. Nova vlada je namreč zaklevala od nas prirgo na novo ustavo, kar sem seveda odločno izjavil pa ob enem da ostanem na vojnem mestu, dokler me ne požore drugam novo povelje jugoslovanske vlade. Vprašal sem Te, da bi se obrnel v tej zadevi na merodajne osebe, da bi mi poslali primerno povelje, ker upam da moim Ankaj domovini koristiti za čas likvidacije kot oficialeu zastopniku naše vlade pri Romuniji.

Izrazil sem Ti pa tudi željo odpotovati če pej močič v domovino. Upam da me bodo rabiili za organizacijo rednih in vrstnih ~~vojskih~~ zavodov, posretno tehničnik. Prevzel bi pa za

nekaj časa tudi drugo službo, posebno v narodni vojski, podučevanje v sredni šoli vale, če bi me za to povel nepogojno potrebovali. Podučevanje na redni šoli mi bi bilo silno neprizetno in celo škodljivo glede stanja mojega zdravja. Glavno živel bi rajši v Zagrebu ali v Belu gradu nego pa v Bukharini, ker sem doživel v voji mladosti toliko hudega, da so mi ostale od tega še danes šlelic rane. Pri narodnem rocku sem se že javil, kar se čine bice namočil, kakor sem napisal, samo v petih mesecih.

Hotel sem v nedeljo na "španski" in vstal danes le za toliko časa da Ti hitro pišem tole pismo.

Moja žena in jaz Te pozdravljava prav nino!

Rupantelika

Pismo profesorja Riharda Zupančiča profesorju Josipu Plemlju

avgusta 1919 ga je kralj Peter I. imenoval za rednega profesorja na Tehniški fakulteti. Bil je namestnik predsednika univerzitetnega sveta in prvi prorektor ljubljanske univerze. V šolskem letu 1920/21 je bil rektor univerze, 1921/22 pa spet prorektor. V šolskih letih 1922/23 in 1932/33 je bil dekan Tehniške fakultete. Kot odposlanec univerze je bil pogosto v Beogradu na ministrstvu, včasih tudi namesto prof. Plemlja. Leta 1922 je bil izvoljen za dopisnega člana Academie des Sciences v Toulousu, leta 1928 pa odlikovan z redom sv. Save II. stopnje. Njegova velika aktivnost pri vodenju univerzitetnega življenja prvih 6 let delovanja univerze je razvidna iz zapisnikov sej Univerzitetnega sveta, pa tudi iz zapisnikov sej Univerzitetne uprave.¹⁶

Iz razprav na univerzitetnih sejah in pisem Plemlju se da čutiti, da je bil v tem času Zupančič liberalec, jugoslovenar in proticerkven. Ni neverjetna domneva, da je bila ta njegova drža tudi posledica prijateljstva s Plemljem, ki je bil enako usmerjen. Žal pa se je začelo prijateljstvo med profesorjema ohlajati, sodeč po nesporazumih okoli zasedbe mesta profesorja teoretične fizike, že v začetku tridesetih let.¹⁷ Kot navaja oseba, ki je poznala oba profesorja, je bil vzrok tudi v tem, da se je Zupančič čutil v strokovnem smislu manj uspešnega kot Plemlj, ki naj bi mu to dal tudi vedeti.¹⁸ Stvari so prišle tako daleč, da med drugo svetovno vojno profesorja nista več imela osebnih stikov.

Kot redni profesor na Tehniški fakulteti je predaval kurza Matematika I in II, pa tudi druge, kot diferencialne enačbe in analitično mehaniko. Od ustanovitve univerze leta 1919 je predaval na Filozofski fakulteti študentom matematike in fizike tri tečaje: geometrijo, diferencialno geometrijo in kritični uvod v infinitezimalni račun (imena kurzov niso bila natanko taka, tako so se imenovali ti trije kurzi, ko jih je po 2. svetovni vojni za Zupančičem prevzel prof. Vidav). Strokovno se je še izpopolnjeval, vsaj dvakrat v letih 1923 in 1924 je bil nekaj časa v Parizu. V tistem času je veljal za navdušenega frankofila, francoščino je obvladal zelo dobro.

O privatnem življenju profesorja Zupančiča iz tistega časa vemo bore malo, še manj za vzroke njegovih, reči smemo, nenavadnih dejanj. Dne 31. januarja 1921 je izstopil iz katoliške cerkve in prestopil v pravoslavno. Kot je bil v tistem času običaj, je tak prestop skoraj vedno pomenil tudi

ločitev od soproge, kar je pravoslavna cerkev do-
voljevala.

Ali je bila ločitev izvedena, ne vem, saj doslej ljubljanski pravoslavni pop ni mogel ali želel pomagati pri odgovoru na to vprašanje.¹⁹ Iz arhiva v Gradcu pa je razvidno, da je Zupančičeva soproga Mariana živela v Gradcu, pri sprejemu v graško bolnišnico 13. februarja 1926 je izjavila, da je ločena. Umrta je naslednjega dne, pokopana je v Gradcu na pokopališču Sv. Petra.²⁰ Po drugi strani pa je prof. Zupamčič v pismu leta 1923 zelo lepo pisal o svoji (bivši?) prvi soprogi.²¹ Le 14 dni po smrti prve soproge se je Zupančič 1. marca 1926 v Ljubljani poročil po pravoslavnem obredu z Marijo Romano Urbanek, Avstrijko, sodno ločeno na Dunaju že leta 1903.²² Otrok ni imel z nobeno soprogo.²³ Ljudje, ki so profesorja poznali, so povedali, da je imel zelo malo dobrih znancev, med njimi naj bi bila profesorja Marius Rebek in Maks Samec. Tudi na domu skoraj ni imel obiskov. Zelo tesne stike je gojil, tudi po odhodu v Gradec, s svojim učencem prof. Ivanom Molinarom. Njune stike materialno dokumentira le ena kartica Zupančiča Molinaru iz leta 1940, pismo Molinarove nečakinje Molinaru na naslov gospe Zupančič na Dunaju, ko je bil leta 1967 pri njej na obisku, osnutek Molinarovega pisma gospe Zupančič verjetno iz leta 1959 in osnutek pisma Molinara gospodu Krischkeju, ki je pomagal gospe Zupančič,²⁴ tedaj že v visoki starosti.

Prof. Zupančič je bil najmanj od leta 1935 predsednik stalne izpitne komisije za profesorske izpite, tudi v času okupacije. Leta 1938 je bil profesor med prvimi osemnajstimi osebami, sprejetimi v slovensko Akademijo znanosti in umetnosti.

-
- ¹⁹ Protojeraj g. Peran Bošković trdi, da je arhive ljubljanske pravoslavne cerkve po drugi svetovni vojni odnesla Udba. Poizvedovanja v Arhivu Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana te trditve ne potrjujejo.
- ²⁰ Pismo dr. Walterja Brunnerja, vodje štajerskega deželnega arhiva dne 29. februarja 2000 in pismo glavne uprave centralnega, Sv. Petra in Steinfeldskega pokopališča v Gradcu, dne 27. marca 2000. Zahvaljujem se dr. Walterju Brunnerju za posredovane podatke. Kot je pokazal ogled groba 31. oktobra 2000, na nagrobniku ni več imena Zupančičeve prve soproge. Na spodnjem delu spomenika je le napis Familie Supanschitz. V istem grobu je pokopana tudi njena mati Friderika, roj. Soklič, in njena sestra Leonie.
- ²¹ Pismo prof. Zupančiča prof. Plemlju 15. septembra 1923, Zupančičev arhiv v MKFMF.
- ²² Oberlandesgericht Wien je sporočil, da ločitvenega dokumenta ne morejo posredovati.
- ²³ Ena možnost, zakaj je Zupančič prestopil v pravoslavno cerkev, je, da se je lahko poročil z ločenko, kar se v katoliški cerkvi ne bi mogel. Če je to res, je moral svojo drugo soprogo poznati že pred letom 1921. Tudi za to domnevo ni nobenega dokaza.
- ²⁴ Kartica, pismo in oba osnutka pisem sta v Molinarovi zapuščini v MKFMF.

¹⁶ ZAMU, zapisniki sej univerzitetnega sveta in uprave za leta 1919-1945.

¹⁷ Zupančičev arhiv v MKFMF. Dokumentacija o poteku pridobivanja strokovnih mnenj in pismo dekanu Tehniške fakultete.

¹⁸ Izjava gospe prof. Oli Peterlin.

Rihard Zupančič iz Ljubljane,
ta čas Mariahof, št. 85, Štajersko.

Mariahof, dne 28. avgusta 1945.

Veledcenjeni gospod Rektor!

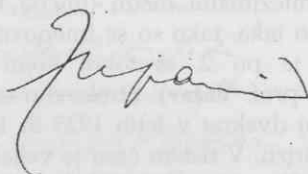
Ko sem se dne 6. maja tega leta vdal mnogoštevilnim nasvetom ter v vsej naglici zapustil Ljubljano, sem upal, na hitro ureditev razmer v toliko, da bi zopet lahko stopil v stik z univerzo. Žal pa morem še le danes naskočiti prvo mi dano priliko, da Vam pišem.

V zavesti, da nisem, kakor Vam je znano, škodoval nobenemu Slovencu, ampak nasproti mnogim koristil z intervencijami in tudi sicer, n. pr. 27 rešil konfinacije, ter se potrjujal, da bi pomagal še večjemu številu, si usojam Vas prositi, da bi me blagovolili obvestiti, dali je univerza odnosno vlada nekaj sklenila z ozirom na mojo osebo in kaj.

Skoraj nepotrebno je, da Vam še govorim o svoji pripravljemosti v ugodnem premeru sodelovati pri novi ureditvi univerze z vsemi močmi in kolikor pač znam organizirati.

Ako pa ne bi želeli, da pridem v Ljubljano, bi se tudi naselil kot vpokojenec v manjšem kraju.

Zahvaljujen se Vam, veledcenjeni gospod Rektor, v naprej in Vas prosim, da blagovolite sprejeti izraze mojega najodličnejšega spoštovanja.

Pismo profesorja Riharda Zupančiča rektorju ljubljanske univerze Alojzu Kralu

Zupančič je bil med drugim predstojnik Inštituta za fiziko Univerze v Ljubljani, predstojnik Inštituta za uporabno matematiko Tehniške fakultete, pa tudi predstojnik oddelka za splošne predmete na Tehniški fakulteti. Skrbel je tudi za knjižnico na tem oddelku; ta je bila z matematično literaturo dobro založena, kar smo opazili v šestdesetih letih ob združitvi te knjižnice z Matematično knjižnico. Bil je tudi član diplomskih in doktorskih komisij in pisal strokovna mnenja za

kandidate matematike in fizike, npr. za fizika Valentina Kušarja, matematika Antona Vaksija, fizika Antona Peterlina in druge, in ocenjeval strokovne prispevke. Pri prof. Zupančiču je doktoriral prof. Alojzij Vadnal.

Kot pripovedujejo ljudje, ki so ga poznali, in kot se vidi iz nekaterih konceptov privatnih pisem, se je začel profesor Zupančič zadnja leta pred začetkom druge svetovne vojne nagibati na nemško stran. Bil je tudi že bolehen, verjetno je imel rano

na želodcu in vsaj med drugo vojno je bil stalno na dieti.²⁵ Zato ne preseneča dokument iz novembra 1941, v katerem je računal dohodke, če bi odšel v pokoj. V pismu je 13. oktobra 1943 navedel, da ima le še 52 kg, v nekem drugem pismu iz tega časa pa je omenil dvojni zlom leve roke.²⁶ Leta 1943 je prosil dekana Tehniške fakultete za dopust v zimskem semestru 1943/44 zaradi slabega zdravja. Dopust je bil odobren.

Kaj je bil vzrok nemški usmeritvi, nisem mogel ugotoviti, saj ni več ljudi, ki bi mogli osvetliti ta problem. Lahko le ugibamo; morda je po daljšem času zavezanosti slovenstvu in jugoslovanstvu le začelo delovati dejstvo, da je izhajal iz nemško usmerjene ljubljanske meščanske družine. Morda je na to vplivalo tudi njegovo slabo zdravstveno stanje, ali pa tudi njegova znana naivnost glede političnih vprašanj.²⁷

Kot še en primer nenavadnih Zupančičevih dejanj je izstop iz pravoslavne cerkve leta 1941; od tedaj naprej se je izjavljal za "konfessionslos", kot se vidi iz nekega vprašalnika.²⁸ Čeprav je bil vprašalnik zelo podroben, prof. Zupančič ni nikjer, pa tudi v drugih dokumentih ne, omenjal svoje prve soproge.

Med vojno je italijanski visoki komisar Grazioli z ukazom v službenem listu 1. avgusta 1942 v skladu z italijanskim fašističnim korporativnim sistemom ustanovil Združenje šolnikov in imenoval Zupančiča za njegovega predsednika. Poleg profesorjev in učiteljev so bili v tem stanovskem društvu tudi knjižničarji in drugi uslužbenci prosvetnih ustanov. Zupančič se je v okviru društva neprestano potegoval za boljše plače in dodatke za učitelje, o čemer pričajo ohranjeni dokumenti v njegovi zapuščini.²⁹ Ko je oblast prevzel nemški okupator, je prezident pokrajinske uprave general Lev Rupnik 24. decembra 1943 imenoval Zupančiča za komisarja Združenja šolnikov. Zupančič je tudi sestavil pravilnik tega združenja, kopija osnutka je ohranjena. Vsebina pravilnika je bila povsem nepolitična, izključno strokovna problematika. Na izrecno zahtevo generala Rupnika,³⁰ verjetno maja 1944, je Zupančič moral med naloge združenja dodati "Kompromissloser Kampf gegen Kommunismus". Zanimiv je citat iz seje tega združenja z dne 29.

decembra 1943: "Glede intervencij pri nemških oblastih je gosp. predsednik izjavil, da bo tudi v bodoče rad vsakomur na razpolago."³¹ Tega načela se je tudi držal; v njegovi zapuščini se je našlo okoli 20 dokumentov, ki dokazujejo, da je interveniral glede plač, dohodkov učiteljev, ki so bili vrženi iz službe, zaprtih itd. Njegovi učenci, kot prof. Prijatelj, Vidav in drugi trdijo, da je bil vedno zelo korekten, vljuden in ni znan noben primer, da bi komu med drugo svetovno vojno kakorkoli škodoval. Verjetno je bil vključen v vojaško rezervo ali kaj podobnega, saj ga je jeseni leta 1944 moj oče ing. Anton Suhadolc videl s puško hoditi po Šiški. Komentar mojega očeta je bil, da se je profesorju zmešalo, saj je bilo tedaj že povsem jasno, da je s hitlerjevsko Nemčijo konec. Iz dostopnih dokumentov in pričevanj ni razvidno, kaj je profesorja gnalo v tako nerazumno vedenje; morda slabo zdravje?

Zupančičevo strokovno in znanstveno delo

Zupančič je kot profesor na Tehniški fakulteti predaval poleg predmetov infinitezimalni račun za prvi in drugi letnik slušateljev Tehniške fakultete tudi občasno predmete diferencialne enačbe, analitično dinamiko,³² honorarno na Filozofski fakulteti za študente matematike in fizike pa že omenjene tri predmete v triletnem ciklu. Ohranjeno je tudi dvoje skript, Vektorska algebra³³ in Geometrija.³⁴ Predaval je v vzorni slovenščini.³⁵

V letih, ko je Zupančič poučeval na gimnaziji na Dunaju, je spisal okoli 15 učbenikov iz matematike za različne srednje šole. Z vsemi izdajami in prevodi je v Zupančičevi bibliografiji³⁶ navedenih 85 enot. Zupančičevi učbeniki so bili zelo kvalitetni,³⁷ pred prvo svetovno vojno so se uporabljali tudi na ljubljanski realki.³⁸

Zelo pomembno je bilo njegovo zanimanje za pouk matematike na srednjih in visokih šolah. Bil je član mednarodne komisije za pouk matematike in uredništev takih revij. Leta 1908 je postal uradni zastopnik avstrijske vlade v tej komisiji. Iz tega področja je objavil okoli 15 razprav. Tik pred dru-

²⁵ Pričevanje njegove sosedje prof. zgodovine Marjete Zupančič. Ni v sorodu s profesorjem.

²⁶ Pismo R. Zupančiča dekanu Filozofske fakultete 13. oktobra 1943 in pismo gospodični Wilmi. Obe pismi sta v Zupančičevem arhivu v MKFMMF.

²⁷ Izjavi prof. Nika Prijatelja in Marjete Zupančič.

²⁸ Ureditev položaja osebja v aktivni službi. Slovensko-italijanski formular, ki ga je prof. Zupančič izpolnil lastnorčno, verjetno leta 1942. Zupančičev arhiv v MKFMMF.

²⁹ Zupančičev arhiv v MKFMMF.

³⁰ Pismo v Zupančičevem arhivu v MKFMMF.

³¹ Zapisnik seje Združenja šolnikov, 29. 12. 1943, Zupančičev arhiv v MKFMMF.

³² Tehniška fakulteta Univerze Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani 1926. 108 str. MKFMMF, št. 11122.

³³ Izvod je trdo vezan, ima 30 strani, MKFMMF, št. 11008.

³⁴ Zahvaljujem se prof. Tomažu Skrbinšku, ki mi je podaril kopijo teh skript, ki jih je zapisal njegov oče.

³⁵ Ustna izjava ing. Antona Suhadolca.

³⁶ Bibliografija Riharda Zupančiča, avtor prof. Jože Povšič. Nahaja se v MKFMMF.

³⁷ Glej Radonov članek in ocene Zupančičevih učbenikov matematika Aug. Lalivea v L'enseignement mathématique, 12, 1910, 78-80.

³⁸ Tudi moj oče ing. Anton Suhadolc je uporabljal enega od Zupančičevih učbenikov.

go svetovno vojno je pripravil govor za kongres v Beogradu o povezavi pouka matematike na srednjih šolah in na univerzi.³⁹

Znanstveno delo profesorja Zupančiča je bilo dokaj plodno, objavil je 30 razprav v matematičnih revijah. Njegovo raziskovalno delo se po vplivu in globini ne more primerjati z deli profesorja Josipa Plemlja. Iz njegovih del se vidi, da je bil prof. Zupančič oster um. Zanimal se je za moderne veje matematike, ki so tedaj nastajale, kot je npr. teorija množic. Nekaj del je iz področja geometrije, nekaj iz matematične analize, tri pa obravnavajo probleme iz balistike. Ta so nastala v času med prvo svetovno vojno.

Končno ne smemo prezreti dejstva, da je bil profesor Zupančič široko razgledan človek, jezikovno zelo nadarjen, poglobljeno je premišljeval o matematiki, fiziki, filozofiji, zgodovini in o pouku matematike. Omenim naj spis *Mathematik und Experiment*. V prevodu *Matematika v okviru tehnike* je spis uporabil za nastopno predavanje ob začetku predavanj na Tehniški fakulteti.⁴⁰ Kot kritiko pogledov profesorja Milana Vidmarja na nove fizikalne teorije je objavil predavanje, ki ga je imel v filozofskem društvu.⁴¹ Poleg navedenih filozofskih razprav se je v zapuščini našlo še nekaj neobjavljenih razprav, npr. *Von Physik über Biologie zu Geschichte* in filozofski spis *Geschichtsschreibung*. Zanimivi so njegovi rokopisi o delu in življenju nemškega fizika in polihistorja Lichtenberga.⁴²

Zadnja leta

Zadnji dokument iz personalne mape prof. Zupančiča⁴³ z njegovim podpisom je z dne 6. maja 1945.⁴⁴ Kot je sporočil rektorju prof. Milku Kosu, bo začasno zapustil Ljubljano, a dodaja: "Upam, da se bom vrnil po prestani krizi in Vas prosim za Vašo nadaljnjo naklonjenost." Dva informatorja sta

mi povedala, da je 6. maja 1945 profesor Zupančič s soprogo na nemškem kamionu skoraj brez vsega odpotoval v Avstrijo. Stanovalka v hiši Kersnikova 3, kjer je živel prof. Zupančič, je povedala, da so že maja 1945 prišli moški s kamionom in iz stanovanja odpeljali njegovo bogato knjižnico, saj je bil profesor pravi bibliofil, kar je razvidno tudi iz mnogih ohranjenih seznamov naročenih knjig.⁴⁵ Knjižnica je bila odpeljana v FZC (Federalni zbirni center), od koder so si nekateri mogli dopolnjevati svoje knjižnice. V januarju leta 2001 se je v NUK-u našel seznam zaplenjenih knjig z 989 vpisi. Od tega je bila skoraj polovica matematičnih. Druge so bile iz področja naravoslovja, strojništva, filozofije, jezikoslovja in beletristike. Usoda teh knjig enkrat ni znana. Preveril sem le, da nobena od matematičnih knjig ni prišla v Matematično knjižnico. Seveda Vevče niso izključene.

Na kratko naj opišem usodo prof. Zupančiča po odhodu v Avstrijo, v kolikor se je dala po petdesetih letih rekonstruirati. Profesor Zupančič je bil najprej nekaj časa v begunskem taborišču Neumarkt na Štajerskem. Avgusta 1945 je pisal rektorju ljubljanske univerze (tedaj je bil rektor Alojz Kral), da je pripravljen sodelovati na univerzi in da nobenemu Slovencu ni storil žalega, 27 pa jih je rešil iz konfinacije.⁴⁶ Takrat je bil prosvetni minister Ferdo Kozak. Sklepamo lahko, da rektor Kral Zupančiču ni odgovoril, ampak je pismo predal prosvetnemu ministru. Ker v zapuščini ministra ni odgovora, lahko domnevamo, da mu minister sploh ni odgovoril, saj ga je nekaj tednov pred tem sam odpustil iz službe na univerzi.⁴⁷

Že jeseni leta 1945 se je obrnil za zaposlitev tudi na graško tehnično univerzo. Bolj zasilno zaposlitev (znanstveni asistent) je v začetku leta 1946 res dobil. Pozneje je tudi predaval osnove matematike študentom arhitekture. Naselil se je kot podnajemnik v eno sobico v Gradcu, Ruckerlberggürtel 18.⁴⁸ Tam je v zelo skromnih razmerah s soprogo bival do smrti. Po več tednih ležanja v postelji je bil sprejet neznanega dne po 1. marcu 1949 v zdravilišče Avstrijskih zveznih železnic v Judendorf-Strassengelu, kjer je 21. marca 1949 tudi umrl. V matični knjigi je kot vzrok smrti navedena miliarna jetika.⁴⁹ Pokopan je bil 25. marca 1949 na

³⁹ Der Zusammenhang des mathematischen Unterrichtes an den Mittelschulen mit den Anfangsvorlesungen an den philosophischen und technischen Fakultäten. Rokopis v Zupančičevem arhivu v MKFME. Zanimivo je, da je prof. Zupančič prvo verzijo spisov napisal v nemščini, nato je spis po potrebi prevedel v slovenščino; enako je postopal pri pripravah za predavanja na ljubljanski univerzi.

⁴⁰ Matematika v okviru tehnike. Slovenski narod, 1919, št. 119, str. 3.

⁴¹ Determinizem in fizikalna slika sveta. Predavanje v filozofskem društvu v Ljubljani dne 16. januarja 1937. Ljubljana, Jugoslovanska knjigarna, 1937, 37 strani.

⁴² Vsi omenjeni rokopisi so v Zupančičevem arhivu v MKFME.

⁴³ Personalna mapa je v ZAMU.

⁴⁴ Na listku z naslovom Velečenjeni gospod rektor! je zapisan datum 6. april, verjetno gre za pomoto, saj rektor Kos v navodilu računovodstvu Univerze, naj prof. Zupančiču ukinejo izplačevati plačo, navaja Zupančičevo sporočilo z datumom 6. maj.

⁴⁵ Seznami so v Zupančičevem arhivu v MKFME.

⁴⁶ Pismo s kuverto, na kateri ni ne znamke ne poštnega žiga, je v zapuščini dr. Ferda Kozaka v NUK-u.

⁴⁷ Faksimile dekreta o odpustu je objavljen v Objave št. 6/2000. Univerza v Ljubljani, str. 44-45.

⁴⁸ Pismo prof. Zupančiča rektorju Tehniške univerze v Gradcu 1. marca 1949. Najlepše se zahvaljujem ga. dr. Marieluise Vesulak, arhivarki na tej univerzi, za poslano kopijo pisma. Kopija je v arhivu avtorja.

⁴⁹ Elektronsko sporočilo tajnika občine Judendorf-Strassengel 6. februarja 2001 in izpisek iz matične knjige umrlih. Oba dokumenta sta v avtorjevem arhivu.

Grob profesorja Riharda Zupančiča in njegove druge soproge. Listek na plošči naznanja, da je grobna parcela naprodaj. Oktober 2000.

pokopališču Sv. Peter v Gradcu, grob številka 299.⁵⁰ Po pripovedovanju sorodnikov prof. Ivana Molinara je vdova končno uredila pokojnino za soprogom in se preselila na Dunaj. Gospa Maria Romana Zupančič je umrla 26. novembra 1967 v Gratkornu, domnevno pri svojih sorodnikih. Pokopana pa je skupaj s prof. Zupančičem v Gradcu. Stanovala je na naslovu Wien IX, Währinger Gürtel 158/5.⁵¹ Čeprav je bil prof. Zupančič sedmi otrok, nisem mogel ugotoviti, ali ima kaj živečih sorodnikov. Bratje so umrli v mladosti, ena sestra je bila neporočena, dve pa poročeni, vse tri so se po prvi svetovni vojni odločile za avstrijsko državljanstvo. Obstajajo sorodniki po drugi soprogi, ki pa se na poskuse kontaktov niso odzvali.

Iz dokumentov in pričevanj ne moremo sklepati, da bi profesor Zupančič med vojno storil kakšno sovražno dejanje do kogarkoli. Zoper njega nimajo ničesar v arhivih Udbe. Na Inštitutu za novejšo zgodovino imajo seznam vojnih zločincev, seznam Kulturbundovcev in seznam ljudi, ki so jih po koncu druge svetovne prijavi drugi ljudje zaradi domnevnih kaznivih dejanj; Zupančič ni naveden v nobenem od teh seznamov. Kljub temu in kljub njegovi neprecenljivi vlogi pri ustanavljanju univerze in 25-letnemu posvečanju izobrazbi inženirjev in profesorjev matematike, so ga na seji

15. junija 1945 izključili iz Slovenske akademije znanosti in umetnosti na osnovi izjave akademika prof. Franceta Kidriča, ki je rekel, "da se je profesor Zupančič v dobi okupacije Slovenije, kakor je bilo vsem očitno in znano, ne prisiljeno, marveč iz lastnega nagiba postavil na okupatorjevo stran in se s tem izločil iz našega občestva".⁵²

Seveda se ni čuditi, da tedaj na seji ni bilo ugovorov zoper izključitev. V letu 1996, ko so tri druge izključene člane na akademiji rehabilitirali, Zupančiča niso. Po mojem razumevanju stvari so mu morda napravili krivico leta 1945 in tudi leta 1996. Med člani ni veliko takih, ki bi toliko storili za slovensko univerzo, za pouk v srednjih šolah in za vzgojo vseh generacij srednješolskih profesorjev matematike in fizike v času med obema vojnoma. Mislim, da Kidričeva izjava ni točna. Profesor Zupančič je res zapadel nemškemu vojnemu duhu, nikoli pa ni ničesar storil zoper slovenski narod, nasprotno, med vojno je pomagal ljudem kolikor je mogel. Odstranjen je bil tudi iz ljubljanske univerze brez posebne utemeljitve; odlok navaja pod točko Č: "Iz dosedanje službe in položaja odstavljam nameščence, ki so pobegnili iz Slovenije v zamejstvo."⁵³ Podpisan je minister za prosveto Ferdo Kozak. Bil je kaznovan za dejanja proti slovenskemu narodu, ki jih ni nikoli zagrešil, kar je bil znak tedanjega družbenega sistema.

⁵⁰ Tudi prva soproga je pokopana na istem pokopališču.

⁵¹ Naslov je razviden iz pisma v zapuščini prof. Molinara, ko mu je nečakinja iz Škofje Loke pisala, ko je bil prof. Molinaro junija 1967 na obisku pri gospe Zupančič.

⁵² Zapisnik II. seje predsedstva SAZU 15. junija 1945.

⁵³ Objave, št. 6/2000, str. 16.

VIRI IN LITERATURA

I. PRIČANJA

Profesor Ivan Molinaro
 Profesorica Oli Peterlin
 Profesor Niko Prijatelj
 Ing. Anton Suhadolc
 Profesor Ivan Vidav
 Marjeta Zupančič

II. ARHIVSKO GRADIVO

Archiv der Personalabteilung der Technischen
 Universität Graz
 Arhiv avtorja
 MKFMF (Matematična knjižnica Fakultete za
 matematiko in fiziko)
 Molinarov arhiv
 Plemljev arhiv
 ZAMU (Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v
 Ljubljani)
 Osebna mapa Rihard Zupančič
 Zapisniki sej univerzitetnega sveta in uprave
 1919-1945
 Zupančičev arhiv

III. LITERATURA

Letopis Akademije znanosti in umetnosti 1938-
 1942, Ljubljana 1943.
 Objave, št. 6/2000. Univerza v Ljubljani.
 Ottowitz Niko, Der Mathematikunterricht an der
 Technischen Hochschule in Wien 1815-1918.
 Wien 1992. Disertacija.
 Povšič Jože, Bibliografiji Franca Hočevarja in Ri-
 harda Zupančiča. Raziskovalna naloga št. 63,
 Ljubljana 1980.
 Puhar Alenka, Pet neoseb išče avtorja. Delo, 27.
 januar 1989.
 Puhar Alenka, Polpretekli akademski časi (3), Ri-
 hard Zupančič (1878-1949). Delo, 15. marec
 1989.
 Radon Johann, Nachruf für R. Suppantschitsch.
 Internationale mathematische Nachrichten 10
 (Nr. 50), str. 7-8.
 Slovenski biografski leksikon. SAZU, Ljubljana
 1991.
 Tehniška fakulteta Univerze Srbov, Hrvatov in
 Slovencev. Ljubljana 1926.
 Vakselj Anton, Znanstvenikovo življenje in delo.
 Jutro, 1928, št. 299, str. 3.
 Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta
 1929. Rektorat univerze kralja Aleksandra prve-
 ga Ljubljana.

ZUSAMMENFASSUNG

Leben und Werk des Mathematikers Rihard Zupančičs

Professor Rihard Zupančič wurde in einer bürgerlichen Familie mit deutscher Umgangssprache in Ljubljana geboren. Nach dem Gymnasialabschluß in Ljubljana studierte er Maschinenbau in Wien, dann Mathematik und Physik. Nach dem Diplom im Jahre 1903 nahm er die Stelle eines Gymnasiallehrers an. Er verfaßte mehrere Dutzend Mathematiklehrbücher für Mittelschulen. Im Jahre 1913 promovierte er und wurde Privatdozent am Wiener Polytechnikum. Nach dem Ersten Weltkrieg bekannte er sich zum Jugoslawentum, verlor seine Stellungen in Wien und siedelte nach Ljubljana über. Im Jahre 1919 wurde er zum ordentlichen Professor der Mathematik an der Technischen Fakultät der Universität Ljubljana berufen. Er war auch der zweite Rektor dieser Universität, und zwar in den Jahren 1920/21. Als Honorarprofessor hielt er Vorlesungen in drei Studienfächern eines dreijährigen Zyklus für Mathematikstudenten. Während des Zweiten Weltkriegs war er Vorsitzender des Lehrervereins der Provinz Ljubljana und als solcher setzte er sich für Mittelschul- und Universitätslehrer bei den Besatzungsbehörden ein. Politisch neigte er zur deutschen Seite und verließ im Mai 1945 Ljubljana. Vom damaligen Unterrichtsminister wurde er aus dem Universitätsbetrieb entfernt und aus der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste ausgeschlossen. Einige Zeit verbrachte er in einem Flüchtlingslager in Österreich, im Jahre 1946 erhielt er die Stelle eines Wissenschaftsassistenten an der Universität Graz. Da lebte er mit seiner Gemahlin Marija Romana Urbanek bis zu seinem Tode am 21. März 1949.

Außer den Mittelschullehrbüchern, die mit Bearbeitungen und Neuauflagen 85 Einheiten bilden, veröffentlichte er 37 wissenschaftliche Beiträge aus dem Bereich der Methodik des Mathematikunterrichts und einige historische und methodologische Artikel. In seinen nichtveröffentlichten Manuskripten spiegeln sich seine vielfältigen Interessen, die von der Geschichte, über die Linguistik bis zur Philosophie reichen.

Unschätzbar sind die Verdienste Professor Zupančičs bei der Gründung der slowenischen Universität, 25 Jahre lang war er ein vorbildlicher Mathematiklehrer für alle damaligen Mathematik-, Physik- und Technikstudenten.